

'Van een hortus die bedreigd is, maak je een kampioen'

Bob Ursem

Bob Ursem, landelijk voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Botanische Tuinen, luidt de noodklok. Voor drie van de botanische tuinen in Nederland, die van de Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Utrecht en Wageningen Universiteit en Research, is de toekomst onzeker. Belangrijke plantencollecties en wetenschappelijk expertise dreigen verloren te gaan. Toch ziet de voorzitter ook kansen.

Tekst Wendy Bakker / Beeld TU-Delft, Rens Kromhout en Gerdien de Nooy

Het is vooral de Hortus Botanicus van de Vrije Universiteit Amsterdam die de afgelopen maanden de media haalde (zie ook T&L 14, pagina 7). De hortus zal in zijn huidige vorm over twee à drie jaar niet meer bestaan, zo heeft het college van bestuur van de VU laten weten. Het stuk grond waarop de botanische tuin ligt, is nodig voor uitbreidingsplannen van de universiteit. Het college van bestuur heeft gezegd de plantencollecties te willen behouden. Ze laat onderzoeken hoe het groen een nieuwe bestemming kan krijgen, verspreid over de nieuwe campus. Gedacht wordt aan besloten binnentuinen, wintertuinen, dak- en verticale tuinen en een zorgtuin. Maar zijn daarmee de plantencollecties ook daadwerkelijk veiliggesteld?

„Nee”, zegt Bob Ursem, Landelijk Voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Botanische Tuinen (NVBT). „Niet alle collecties of delen van collecties zijn te verplaatsen. Er zijn planten bij van honderden jaren oud. Het gaat overigens niet alleen om de planten zelf maar ook om de expertise die een hortus heeft, de kennis van het instandhouden en beheren van de collectie. Als die expertise wegvalt, zijn de collecties niet voor de toekomst verzekerd.”

De landelijk voorzitter is blij met de aandacht voor de Amsterdamse botanische tuin in alle geledingen van de maatschappij, maar wil de problematiek breder trekken. Daar is het nu ook tijd voor, vindt hij. De botanische tuinen in Nederland staan onder druk. Naast de tuin van de VU, ook die van Universiteit Utrecht en zelfs van Wageningen Universiteit en Research, hoewel de situatie en de ernst verschilt.

Relatie universitair onderzoek

De hortus van de VU wordt sinds 1988 niet meer gebruikt voor universitair onderzoek en ter ondersteuning van het universitaire onderwijs.

Een directe onderzoeks- en onderwijsrelatie met faculteiten van de VU ontbreekt en daarmee ook het belang van de tuin voor de universiteit. „Dat maakt de tuin kwetsbaar bij bezuinigingen of zoals nu bij de bouwplannen”, zegt Ursem. „De botanische tuin is in het bezit van waardevolle plantencollecties, maar de hoge wetenschappelijke kwaliteit van die collecties wordt onvoldoende onderkend door het college van bestuur van de VU.”

Ook bij het Von Gimborn Arboretum in Doorn, onderdeel van de Botanische tuinen Utrecht, is er geen relatie met onderzoek en onderwijs. Ursem legt uit: „De faculteit Biologie van Universiteit Utrecht zal opnieuw in de nabije toekomst bezuinigen en reorganiseren, en daarbij de tuinen kunnen reduceren. Eerdere bezuinigingen hadden gevolgen voor de tuinen en het Herbarium. Zo werd het herbarium overgedragen aan Leiden en viel de verbinding met het onderwijs voor een groot deel weg. Fort Hoofddijk heeft nog steeds een rol in de ondersteuning van onderwijs, maar de onderzoeksrelatie van de Universiteit Utrecht met het Von Gimborn is verdwenen. Het college van bestuur stoot het arboretum vanwege kostenreductie af. Het Von Gimborn Arboretum moet vanaf januari 2010 zelfstandig verder gaan, dat is althans het streven.” Wat dit betekent voor het voortbestaan van de tuin en de collectie zal op 25 september door De Stichting Von Gimborn Arboretum en de Stichting Wachendorff Vrienden van de Botanische Tuinen in Utrecht bekend worden gemaakt.

De botanische tuinen van Wageningen Universiteit en Research, De Dreijen en Belmonte, hebben een duidelijk verbinding met het universitaire onderwijs en het wetenschappelijke onderzoek. Alleen is het hier onvoldoende zichtbaar volgens Bob Ursem. Hij wijt dat aan de afrekencultuur van de universiteit. „Elke dienst, die een universitair departement levert aan een ander departement,

De Hortus Botanicus van de VU in Amsterdam

wordt berekend. Op jaarrekeningen is dan precies te zien wat een afdeling heeft bijgedragen, hoeveel geld er binnen is gekomen en uitgegaan. De botanische tuin mag geen geld vragen voor zijn diensten en geen entreegelden heffen. Dat heeft de raad van bestuur eens besloten en ik weet niet waarom. Wat de botanische tuin dus allemaal doet in de ondersteuning van onderzoek en onderwijs wordt niet inzichtelijk. Ook dat maakt je positie als botanische tuin kwetsbaar. Ik vind het mijn taak om dit verhaal te vertellen. Als Wageningen verdwijnt, is dat een zeer slechte zaak en een groot verlies.”

Tij is te keren

Is het tij nog te keren? Bob Ursem denkt van wel. Er liggen nog kansen voor de botanische tuinen als zij de aansluiting met het universitaire onderzoek hervinden, vernieuwen en verstevigen. De botanische tuin van Delft waar Ursem directeur van is, heeft samenwerking gezocht met verschillende faculteiten van de TU-Delft, zoals die van de luchtvaart- en ruimtevaarttechniek en de faculteit Geowetenschappen en Civiele techniek. Er zijn meerdere onderzoeksprojecten gestart. Eén daarvan is het afvangen van fijnstof door het creëren van een elektrostatisch veld. De techniek is afgekeken van de natuur, van hoe het elektrostatisch veld werkt bij planten.

Het ondersteunen van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek in de botanie in relatie tot techniek maakt onderdeel uit van de missie van de Botanische tuin. Ursem geeft aan dat je eerst moet weten wat je rol kan zijn in de wetenschap. Die ontdek je als je actief andere disciplines gaat benaderen. „Het gaat erom dat je die relatie kan versterken, verdiepen en inhoudelijk maken. Daaruit volgt je positionering in de universitaire wereld. Het vraagt wel pit en creativiteit.”

Dat botanische tuinen in de (financiële) problemen zitten, is geen nieuw fenomeen. Ursem trof in 2001 een 'sleeping beauty' aan, zoals hij zelf zegt. Letterlijk verscholen, bedreigd door bouwplannen en met een geringe financiële basis, maar met prachtige collecties van technische cultuurgewassen. Ook de oude Hortus in Amsterdam heeft een tijd gekend dat de kosten vele malen hoger lagen dan de baten. Beide tuinen zijn nu op alle fronten bloeiend. Delft trekt nu 42.000 bezoekers per jaar in vergelijking tot 13.000 in de jaren negentig. De oude hortus in Amsterdam heeft de grootste vriendenvereniging van alle musea ▶

'Van een hortus die bedreigd is, maak je een kampioen'

in Nederland. „Dan doe je het dus goed”, aldus Ursem

Van belang is volgens de voorzitter van de NVBT dat je er als organisatie alles aan doet om de tuin bekendheid te geven en dat je investeert in de kracht van de tuin en die uitbuit. „De oude hortus heeft een enorm rijke historie. Het was de eerste tuin (1638) verbonden aan een farmaceutische faculteit. In de 17^e en 18^e eeuw namen VOC-schepen exotische planten mee die een plek kregen in de tuin. Nog steeds staan er van die oude exemplaren in de kassen. Die rijke historie is de grondslag geweest waarop de hortus weer kon floreren en waarmee de collecties behouden zijn gebleven. Het gaat erom dat je van iets dat bedreigd is een kampioen maakt.”

Actie van de NVBT

Ook internationaal is de zorg over de situatie in Nederland uitgesproken en was het een van de onderwerpen op het Eurogard V in Helsinki, het vijfde Europese congres van Botanische tuinen in juni 2009. The European Botanic Gardens Consortium heeft een brief gestuurd naar de raad bestuur van Wageningen Universiteit en Research.

De Nederlandse Vereniging van Botanische Tuinen wacht eveneens niet af tot het doek valt voor de tuinen. Allereerst zijn en worden de raden van bestuur benaderd. „Ik ga er toch van uit dat ze een verstandig besluit nemen en de collecties en daarmee de tuinen veiligstellen. Mocht hier niet positief op gereageerd worden dan zullen we alle registers open trekken om uiteindelijk op het hoogste niveau, ministeries LNV en OCW, de problematiek aan de kaak te stellen. Want wat er aan expertise in al die decennia is opgebouwd, mag niet met de stille trom verloren gaan.” ■

De Dreijen in Wageningen

Rijksmuseum van soorten

De botanische tuinen beheren gezamenlijk de Nationale plantencollectie waarvan elke tuin een onderdeel heeft. „Wageningen heeft bijvoorbeeld fantastische collecties waaronder die van de *Rosaceae*. Ook zijn ze in bezit van veel oude cultuurexemplaren. Utrecht is bekend om zijn rotsplanten en systeemtuinen en de hortus van de VU vanwege zijn grote en complete collectie cactussen en succulenten”, zegt de voorzitter van de NVBT. De collecties zijn op (wetenschappelijke) naam gesteld en bestaan in zijn geheel of ten dele uit een verzameling van botanische soorten. Het doel is om deze collecties van planten – waarvan een deel op de rode lijst staat – te bewaren en in stand te houden, ondermeer om de biodiversiteit te waarborgen. De Nederlandse botanische tuinen hebben dan ook afgesproken dat zij in 2010 75% van de bedreigde plantensoorten in Nederland geconserveerd zullen hebben. De collecties zijn decennialang verzameld en verbeterd, er zitten planten tussen van meer dan honderd jaar oud. Botanische tuinen zijn dan ook musea van levend genetisch materiaal. Met het mogelijk verdwijnen van die tuinen, zullen delen van deze waardevolle Nationale plantencollectie verloren gaan.

Het Von Gimborn Arboretum in Doorn, onderdeel van de Botanische tuinen Utrecht.

